

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-13>

УДК 331.556

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

CAUSES AND CONSEQUENCES OF INTELLECTUAL MIGRATION OF HUMAN CAPITAL

Баєва Ольга Іванівнакандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний фармацевтичний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7770-2364>**Baeva Olga**

Kharkov National University of Pharmacy

У статті досліджено явище інтелектуальної міграції людського капіталу. В роботі виявлені закономірності процесів міжнародної міграції людських ресурсів. Досліджено причини інтелектуальної міграції людського капіталу. Визначено вплив еміграції інтелектуального капіталу на економічний розвиток країн світу. Вивчено теоретико-концептуальні положення досліджень процесів міжнародної міграції. Проаналізовано теорії міжнародної міграції, які є актуальними для даного дослідження. Визначено головні позитивні та негативні наслідки міграції інтелектуального капіталу. Зроблено акцент на тому, що необхідно підтримувати політику орієнтовану на збереження та покращення якості людського капіталу для зменшення негативних наслідків від інтелектуальної міграції людського капіталу. Зазначено, що контрольована міграція забезпечує високий розвиток людського потенціалу країн та регіонів.

Ключові слова: інтелектуальна міграція, людський капітал, людські ресурси, інтелектуальний капітал, міжнародна міграція, теорії міжнародної міграції, інформаційне суспільство, інноваційний розвиток.

The article examines the phenomenon of intellectual migration of human capital. The work reveals the regularities of processes of international migration of human resources. It has been proven that at the current stage more attention should be paid to the control of the intellectual migration of human capital. The causes of intellectual migration of human capital have been studied. The influence of the emigration of intellectual capital on the economic development of the countries of the world is determined. The theoretical and conceptual provisions of research on the processes of international migration have been studied. In the course of the research, it was determined that the intellectual migration of human capital is becoming massive. The outflow of highly qualified specialists inhibits the processes of innovative development for donor countries and ensures sustainable development and increases the competitiveness of the economy of recipient countries. Theories of international migration, which are relevant for this study, are analyzed. The main positive and negative consequences of the migration of intellectual capital are determined. Emphasis is placed on the need to maintain policies aimed at preserving and improving the quality of human capital in order to reduce the negative consequences of the intellectual migration of human capital. It has been found that international economic relations in the field of international migration of human resources are oriented towards maximizing the benefits of the parties regarding the effective use of human resources. The high mobility of qualified human resources requires the development of social support for innovative development, the improvement of migration legislation, and the involvement of the experience of developed countries that effectively use intellectual potential. It is noted that controlled migration ensures high development of the human potential of countries and regions, its best use; acts as a catalyst for the development of science and technology, which contributes to the innovative development of the economy of the countries of the world and helps to balance the development and condition of the countries of the world.

Keywords: intellectual migration, human capital, human resources, intellectual capital, international migration, theories of international migration, information society, innovative development.

Постановка проблеми. В умовах розвитку економіки знань та інформаційного суспільства до процесів інтелектуальної міграції людського капіталу долучається багато країн

світу. Інтелектуальна міграція людського капіталу набуває масового характеру. Відтік висококваліфікованих спеціалістів гальмує процеси інноваційного розвитку для країн-

донорів та забезпечує сталий розвиток і підвищує конкурентоспроможність економіки країн-реципієнтів. Проблема інтелектуальної міграції людського капіталу є актуальною та потребує детального аналізу і пошуку оптимального її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інтелектуальної міграції людського капіталу досліджувало багато вчених та науковців таких як В. Шульц, Л. Саркісян, О. П. Подра, К. Шиманська, Г. Беккер, Т. Шульц, М. Тодаро, Дж. Харріс, Д. С. Массей та ін. Незважаючи на дослідження зарубіжних та вітчизняних фахівців залишаються ще питання, які не дістали належного висвітлення та потребують наступних досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі потрібно привертати більше уваги контролю інтелектуальної міграції людського капіталу. Це вимагає детального дослідження питання впливу інтелектуальної міграції на формування та якість людського капіталу, причин та наслідків цього процесу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз основних причин та наслідків інтелектуальної міграції людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах країни світу будують економіку, яка базується на інформації та знаннях. Першочерговим завданням розвинених країн є залучення, вдосконалення та збереження інтелектуального людського капіталу. Перехід до інформаційного суспільства стимулює інноваційний розвиток економіки, оскільки інтелектуальний капітал відіграє вирішальну роль у забезпеченні успішних зрушень на шляху інноваційного розвитку держави, актуалізує використання інтелектуально-інноваційного чинника в суспільному розвитку, стимулює розвиток інтелектуальної праці, впровадження у суспільне виробництво новітніх технологій, винаходів, наукомістких продуктів, програм, передових ноу-хау тощо [1; 2].

Багато країн зацікавлені в отриманні готових кваліфікованих кадрів у зв'язку з браком власних спеціалістів високого рівні. Криза економічних, соціальних, політичних та культурних відносин впливає на інтелектуальну міграцію людського капіталу.

Причинами інтелектуальної міграції людського капіталу є: різний рівень життя і матеріальної винагороди праці; регіональні особливості рівня безробіття у різних країнах;

неможливість реалізувати потенціал в національній економіці; втеча від різного роду переслідувань (релігійних, расових, національних тощо); незахищеність результатів інтелектуальної роботи; кращі можливості для творчості і самореалізації; невизнання результатів праці інтелектуального працівника; відсутність можливості проводити серйозні наукові експерименти; недостатнє науково-інформаційне забезпечення діяльності вчених; бажання і можливість покращити своє економічне становище за рахунок підвищення рівня зарплатні та інших надходжень, грантів та ін.

Інтелектуальна міграція стримує розвиток людського капіталу та негативно впливає на його якість. Людський капітал проявляється, як запас знань, цінних якостей, навичок та мотивацій, сприяє розвитку та добробуту нації. Сучасний людський капітал включає в себе здатність збору та накопичення інформації, вміння трансформувати її в знання, які можуть бути застосовані для практичного вирішення стратегічних завдань економічного розвитку. У структурі економічних відносин починає домінувати інтелектуальний капітал, який реалізується переважно в нематеріальних продуктах і активах. Еміграція інтелектуального капіталу впливає на економічний розвиток країн світу [3; 4].

Сутність, причини, закономірності та наслідки міжнародної міграції, в тому числі інтелектуальної, активно досліджуються такими національними та міжнародними дослідницькими центрами як: Euroasylum, Європейський дослідний центр з питань міграції та етнічних відносин (European Research Centre on Migration and Ethnic Relations, ERCOMER), Інститут з вивчення міжнародної міграції (Institute for the Study of International Migration), Інститут з питань міграції та етнічних досліджень (Institute for Migration and Ethnic Studies, IME), Інститут міграційних досліджень і міжкультурних досліджень (Institute for Migration Research and Intercultural Studies), Інститут міграційної політики (Migration Policy Institute), Центр дослідження біженців (Refugee Studies Centre), Центр досліджень біженців (Centre for refugee studies, CRS), Центр з вивчення імміграції (Centre for Immigration Studies), Центр міграційних досліджень (The Centre of Migration Research, CMR), Центр міграційних досліджень в Нью-Йорку (Centre for Migration Studies New York (CMS), KAPIM-CXID – Консорціум прикладних досліджень з міжнародної міграції (CARIM East – Consortium for Applied Research on

International Migration), Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України. Результати їх досліджень використовуються для вдосконалення механізму управління міграційними потоками [4].

Існує декілька теорій міжнародної міграції:

1. Макроекономічні теорії – орієнтовані на пояснення причин та наслідків міграції крізь призму зміни макроекономічних та кон'юнктурних показників (наприклад, темпів зростання ВВП та його показників на душу населення, рівня інфляції, безробіття, рівня середньої заробітної плати). Макроекономічні теорії в загальному поясненні оперують факторами міграції населення (тими обставинами розвитку економіки країни, що провокують міграцію), а також окреслюють її наслідки (вплив на ринок праці, динаміку середньої заробітної плати, сукупний попит).

2. Мікроекономічні теорії – спираються по суті на формування внутрішніх міграційних мотивів, балансуючи між психологічними аспектами потенційної інтеграції у суспільство іншої країни та оцінкою порівняльних переваг від міграції. Мікроекономічний рівень окремої особи як економічного агента, який ухвалює рішення щодо міграції (таке рішення є по суті економічним, оскільки мігрант оцінює можливості та втрати від міграції). В другому випадку суб'єктом такого рішення може бути домогосподарство, яке так само аналізує переваги та недоліки міграції одного з членів домогосподарства.

3. Глобальні теорії – включають розгляд глобальних передумов руху мігрантів між країнами, вважаючи його закономірним в умовах поглиблення інтеграційних процесів. Глобальні теорії виходять з припущення про закономірність міжнародної міграції у глобалізованому світі.

У макроекономічній теорії міграції (О. Старк, Д. Е. Блум, М. Шіфф, Д. Рата, К. Озден) макроекономічні показники покладаються в основу (як інформаційна база) при розгляді домогосподарством можливості доцільності міграції окремих його членів. Представники цієї теорії висловлювали думку, що міграція з країн, що розвиваються, у розвинені країни теоретично може уповільнити старіння населення і полегшати тиск на обидві групи економік. Але міграція може принести з собою і соціальний тиск.

У теорії «тяжіння-виштовхування» (Е. С. Лі, Р. Складона, Х. де Хаас) передбачено, що фактори в країні походження мігранта діють

як фактори виштовхування, а у країні призначення – як фактори притягування. Теорія передбачає багатофакторність механізму прийняття рішення про міграцію та можливості мігрувати в цілому.

В теорії Тодаро-Харіса (М. Тодаро, Дж. Харріс) зазначено, що ухвалення міграційного рішення базується на індивідуальних уявленнях мігранта про розвиток окремих територій.

Відповідно до концепції залежного розвитку (А. Дж. Франк) міжнародна міграція закріплює відсталість та залежність країн, економіка яких є нерозвинутою. Втрата людських ресурсів у країні походження мігрантів не сприяє росту продуктивних ресурсів у ній.

Теорія суспільного капіталу Д. С. Массея розкриває аспекти включення людських ресурсів мігрантів у суспільне життя країни призначення.

У теорії світових систем (І. Валлерстайн, С. Сассен) доведено, що глобалізація стимулює міграцію у зв'язку з новими потребами ринку праці.

Засновники теорії людського капіталу Г. Беккер та Т. Шульц акцентували увагу на тому, що у створенні суспільного багатства велике значення набуває людський ресурс, в якості якого виступає мігрант. На їх думку, існують відмінності у мотивації до міграції різних категорій людських ресурсів.

До якості людських ресурсів, які є носіями економіки знань, та до країн, які приймають активну участь у міжнародних економічних відносинах на конкурентних засадах створюються підвищені вимоги. Конкурентні переваги сьогодні формуються у сфері генерації знань, які, в свою чергу, відображаються в інноваціях.

Формування інтелектуального капіталу відбувається декількома шляхами: підвищення якості освіти та науки, внутрішня міграція працівників з комерційних структур у наукові, імміграція наукових кадрів [1].

Міграція інтелектуального капіталу має позитивні та негативні наслідки. Позитивними наслідками інтелектуальної міграції людського капіталу є:

- розширення можливості реалізації людського потенціалу;
- інтеграція науковців до світового науково-технічного й освітнього товариства;
- збагачення суспільного життя;
- збільшення кількості наукових досягнень;
- поліпшення комунікації;
- збільшення ділових зв'язків;
- трансфер технологій через фахівців.

До негативних наслідків інтелектуальної міграції людського капіталу відносяться:

- втрата віддачі від грошових вкладень в створення та розвиток інтелектуального людського капіталу;
- падіння престижу науки в країні;
- еміграція фахівців високого класу;
- дефіцит висококваліфікованих науково-технічних кадрів;
- зменшення кількості наукових розробок, технологій;
- зниження якості людського капіталу;
- гальмування розвитку національних інтелектуальних ресурсів;
- уповільнення розвитку людського капіталу.

Для зменшення негативних наслідків від інтелектуальної міграції людського капіталу необхідно підтримувати політику орієнтовну

на збереження та покращення якості людського капіталу.

Міжнародні економічні відносини у сфері міжнародної міграції людських ресурсів орієнтуються на максимізацію вигід сторін щодо дієвого використання людських ресурсів.

Висновки. Висока мобільність кваліфікованих людських ресурсів вимагає розробки соціального забезпечення інноваційного розвитку, удосконалення міграційного законодавства, залучення досвіду розвинених країн, які ефективно використовують інтелектуальний потенціал. Контрольована міграція забезпечує високий розвиток людського потенціалу країн та регіонів, його найкращому використанню; виступає каталізатором розвитку науки і техніки, що сприяє інноваційному розвитку економіки країн світу і допомагає урівноважити розвиток та стан країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шульц В. М., Саркісян Л. Г. Проблеми та наслідки інтелектуальної міграції в Україні в умовах глобалізації. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2017. Вип. 9. С. 131–134.
2. Подра О. П. Інвестування розвитку людського капіталу в системі чинників інформаційного суспільства. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/620>
3. Баєва О. І. Державне регулювання людського капіталу як визначальний фактор розвитку економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-30>
4. Шиманська К. В. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shymanska_Kateryna/Mizhnarodna_mihratsiia_liudskykh_resursiv_v_umovakh_heoekonomichnykh_transformatsii.pdf

REFERENCES:

1. Shults V. M., Sarkisian L. H. (2017) Problemy ta naslidky intelektualnoi mihratsii v Ukraini v umovakh hlobalizatsii [Problems and consequences of intellectual migration in Ukraine in the context of globalization]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa* [Bulletin of the Vasyl Stus Student Scientific Society of DonNU], Issue 9, pp. 131–134. [in Ukrainian]
2. Podra O. P. (2013) *Investuvannia rozvytku liudskoho kapitalu v systemi chynnykiv informatsiinoho suspilstva*. Available at: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/620> [in Ukrainian]
3. Baeva, O. I. (2023) State regulation of human capital as a determining factor in economic development. *Economy and society*. Issue 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-30> [in Ukrainian]
4. Shymanska, K. V. (2015) *Mizhnarodna mihratsiia liudskykh resursiv v umovakh heoekonomichnykh transformatsii*. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shymanska_Kateryna/Mizhnarodna_mihratsiia_liudskykh_resursiv_v_umovakh_heoekonomichnykh_transformatsii.pdf [in Ukrainian]